
Nové přírůstky Oddělení rukopisů a starých tisků

New accessions of the Department of Manuscripts and Early Printed Books

Mgr. David Mach / Oddělení rukopisů a starých tisků, Národní knihovna ČR (The National Library of the Czech Republic), Klementinum 190, 110 00 Praha 1

Resumé:

Příspěvek popisuje knižní sbírku, kterou v roce 2021 získalo darem Oddělení rukopisů a starých tisků Národní knihovny ČR. Šlo o pozůstalost po manželích Františkovi a Mileně Kornalíkových. V článku jsou představeni původní majitelé a analyzována obsahová skladba darovaného celku. Autor si všímá i umělecké výzdoby jednotlivých knižních svazků nebo jejich starších provenienčních znaků.

Klíčová slova: knihovněda, staré tisky, historické knižní sbírky, Národní knihovna ČR, Oddělení rukopisů a starých tisků, František Kornalík (1927–2020)

Summary:

The article describes a historical book collection, which was donated to the Department of Manuscripts and Early Printed Books of the National Library of the Czech Republic in 2021. It was an inheritance from a married couple – František and Milena Kornalík. Original owners are introduced and the subject content of the individual volumes is analysed together with their typographic decorations or former ownership inscriptions.

Keywords: book science, early printed books, historical book collections, National Library of the Czech Republic, The Department of Manuscripts and Early Printed Books, František Kornalík (1927–2020)

V první polovině roku 2021 byl historický knihovní fond Národní knihovny ČR obohacen o dvě původně soukromé knižní sbírky. Menší z darů zahrnoval 26 svazků starých tisků či tisků 19. a 20. století, z nichž větší část má bohemikální, ba přímo jazykově český charakter. Druhý celek, jehož podrobnější charakteristice bude věnován následující příspěvek, obsahoval 50 svazků, které pocházely z pozůstalosti po Františkovi a Mileně Kornalíkových a které Oddělení rukopisů a starých tisků předala paní Josefina Panenková, přítelkyně zesnulé dvojice, s přáním zajistit vhodné uložení knižní sbírky a umožnit její případné badatelské využití.

Prof. MUDr. František Kornalík ml., DrSc. (1927–2020)¹ byl lékař internista a specialista v oboru normální a patologické fyziologie. Patřil k mezinárodně uznávaným expertům na hadí toxiny a na toto téma publikoval i několik odborných studií. Působil v Ústavu patologické fyziologie 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy. Milena Kornalíková (1931–2020) pracovala jako laborantka. Manželé Kornalíkoví byli posledními vlastníky darované sbírky. Na jejím vzniku a rozšiřování se ale výrazně nepodíleli. Knižní soubor uchovávali jako rodinné dědictví po rodičích Františka Kornalíka ml. Bohužel, původ,

1 O úmrtí manželů Kornalíkových informuje: Mühlbachová, Elfrída. Vzpomínka na Františka Kornalíka a jeho ženu Milenu. Časopis lékařů českých, 2020, 159(3–4), 168.

doba a okolnosti založení sbírky nejsou dnes již přesně známy. Předpokládá se, že jejím pravděpodobným tvůrcem byl chemik a přírodovědec František Kornalík st. (1895–1986), který žil společně se svou ženou Martou Kornalíkovou, rozenou Smrčkovou (1900–1993) v Kolíně a Praze. Není však vyloučeno, že počátky sbírky sahají až k dědovi Františka Kornalíka ml. Josefu Vojtěchu Kornalíkovi (1862–1944) či dokonce k rodinným příbuzným Marty Kornalíkové, konkrétně k jejímu otci Jaroslavu Smrčkovi, jenž byl před rokem 1935 činný jako správce důchodu schwarzenberského panství Orlik nad Vltavou.²

Soubor svým obsahem odpovídá lékařské a přírodovědné profesi svých původních majitelů jen zčásti. Vedle očekávané zdravotnické literatury tvoří jeho většinu teologické spisy a náboženské texty nebo díla antických autorů. V menším množství jsou zastoupeny učebnice a zahraniční beletrie. Tituly z oboru chemie či historie se omezují na jednotliviny. Pokud jde o jazykové zaměření, ve sbírce zcela převažují cizojazyčné knihy, především latinské a německé publikace, případně překlady do těchto jazyků z řečtiny či angličtiny. Čeština se vyskytuje pouze v jediném případě. Další tři tisky mají alespoň bohemikální tiskařský charakter, protože pocházejí z pražské jezuitské a Haaseho tiskárny či litoměřické dílny Františka Jiřího Josefa Škrochovského. Zbývající knihy byly vytištěny v tradičních evropských střediscích, např. v Amsterdamu, Antverpách, Benátkách, Frankfurtu nad Mohanem, Kolíně nad Rýnem, Leidenu, Lipsku, Mnichově, Paříži, Římě či Vídni. Méně obvyklé tiskařské lokality reprezentuje slovenská Lublaň či francouzské Nancy. Ze známějších a sběratelsky oblíbených tiskařů stojí za zmínku leidenští Elzevierové či amsterdamský Christoph Plantin. Nejstarší tisk je z roku 1536 a nejmladší kniha byla vydána asi mezi lety 1901–1906. Celkové chronologické členění sbírky je následující: 4 svazky ze 16. století, 13 svazků ze 17. věku a 15 svazků z 18. století. Hranici starých tisků překračuje 9 svazků z 19. věku. U dalších devíti svazků nelze přesnou dataci určit z důvodu defektnosti nebo neuvedení roku vydání. Podle typografické úpravy se dá odhadnout, že v této nezařazené skupině zůstaly dvě knihy ze 16. a 17. století a sedm svazků, jejichž datum vydání překonalo rok 1850 nebo dokonce i začátek 20. století.

Z autorů se v Kornalíkově souboru objevuje několik známých jmen a děl. Z teologů to jsou např. svatý Jeroným (*Dopisy* v redakci Petra Kanisia), Tomáš Akvinský (*Suma proti pohanům*), Alfons Maria z Liguori, Tomáš Kempenský (*O následování Krista*), jezuita Jeremias Drexel či český benediktin Josef Bonaventura Piter. Tato teologická část sbírky celkově zahrnuje neucelenou směsici bohovědných spisů, homiletických sbírek, christologických výborů, modlitebních a nábožensko-kontemplativních či vzdělávacích knih a základních náboženských textů (např. Žaltář a Starý Zákon). Z antického písemnictví shromáždil Kornalík řecké a římské klasiky, např. Anakreóna, Aristotela, M. T. Cicerona, Epiktéta, Ezopa, L. A. Flora, Homéra, Horatia či Platóna, a to v podobě edic v původní řečtině a se zrcadlovým překladem do latiny či němčiny nebo v sebraných spisech, mladších komentovaných výtazích a monografických pojednáních. Se starověkými dějinami a filologií souvisí i tisk z produkce Elzevierů zabývající se řeckým státním zřízením, objemný řecko-latinský slovník či v Praze vydaná školní příručka ke skládání dopisů podle Ciceronových vzorů. Do příbuzné oblasti učebnic, lidovýchovných či populárně naučných titulů bychom mohli zařadit poměrně raritní německojazyčnou početnici vysvětlující žákům a učitelům slovenských škol základní matematické operace nebo již zmíněnou jedinou českojazyčnou publikaci *Pomoc v potřebě neb užiteční veselí i smutní příběhové obyvatelů z Mildheima* (viz obrázek 1) od německého pedagoga a zednáře Rudolpha Zachariase Beckera adaptovanou do češtiny Františkem Janem Tomsou. Pokročilejším čtenářům byl naopak

2 Za upřesnění biografických údajů o členech rodiny Kornalíkových děkuji paní Josefině Panenkové.

určen spis z oboru státovědy *Die Sibylle der Zeit*, i když zde popisovaný první díl se spíše než politickým teoriím a dějinám věnuje životopisu autora, který je doplněn teoretickým vstupem do daného díla. Zajímavý název nese i tisk *Weltgeschichte für gebildete Frauenzimmer mit vorzüglicher Rücksicht ... auf berühmte Frauen aller Zeiten* Němce slovenského původu Johanna Genersichse, obsahující ale převážně jen zhuštěný výklad dějin jednotlivých evropských států doplněný o komentované soupisy jejich panovníků. Velmi přehledově a výběrově působí i dva drobné svazky vzniklé nejspíš dodatečným svázáním samostatně vycházejících a dnes už těžce bibliograficky identifikovatelných drobných sešitků, které zprostředkovávaly čtenářům díla významných německých filozofů a spisovatelů 18. a první poloviny 19. století. Z beletrie Kornalík disponoval ještě soubornými básnickými sbírkami Johanna Wilhelma Ludwiga Gleima, Salomona Gessnera či romány Waltera Scotta a v Čechách žijícího Christiana Heinricha Spiesse. Zastavíme-li se u medicíny, tak ze známějších historických osobností tohoto oboru se Kornalíkova sbírka může pochlubit spisy zakladatele lékařské vědy Hippokrata (*Aforismy* v úpravě českého lékaře Jana Daniela Globice z Bučina), humanisty a astrologa Marsilia Ficina (*Liber de Vita*), osvícence a tereziánského reformátora Gerarda van Swieten nebo dílem shrnujícím učení středověké Salernské lékařské školy³. Další zdravotnické tituly sahají od všeobecněji koncipovaných příruček o dodržování správné životosprávy a rozpoznávání příznaků nejčastějších nemocí přes teoretický úvod do studia medicíny až k odborným a praktickým pojednáním o fyziologii člověka či horečkách a zimnici. K profesi Františka Kornalíka st. i Františka Kornalíka ml. má blízko také konvolut tří tisků z let 1688–1691, jež se tematicky pohybují na pomezí chemie a alchymie a jejichž tajemný obsah dokresluje i záhadná datace vazby a razítko zednářské lóže. Celkovou hodnotu výše představené sbírky ale snižuje fakt, že v případě vícesvazkových titulů Kornalík získal pouze určitý svazek, ale málokdy celý komplet.

Na rozdíl od svého obsahového složení není popisovaná sbírka nijak pestrá z hlediska knižních ilustrací a vazeb. Obrazové knihy chybí úplně a více ilustrovány jsou všeho všudy dva tisky. U několika dalších se pak ilustrace omezují na rytý portrétní frontispis nebo architektonicky pojatý ozdobný titulní list. Jinak ale převažují neilustrované publikace. Vazbám dominují polokožené, poloplátěné, papírové či pergamenové varianty plnící primárně užitkovou a ochrannou funkci. Po umělecké stránce zaujmou kromě několika zlacených ořezek a hřbetů hlavně tři dobové kožené, slepotiskem zdobené vazby z 16. století, z nichž jedna má tzv. dominantovou kompozici⁴ tvořenou středovým medailonem, v němž je znázorněn žalmista David, a zbylé dvě disponují běžnějšími rámovými kompozicemi s vytlačeným letopočtem či původním knihovním štítkem. Bibliografickou záhadu pak představuje konvolut, který se skládá ze tří tisků ze závěru 17. století svázaných do vazby datované do roku 1610 a opatřené iniciálovým supralibros MGRR. Většina vazeb má malé rozměry odpovídající osmerce, některé jsou vysloveně kapesního, šestnácterkového formátu. Vyzdvihnout lze i dobrý stav dochování. Mechanicky poškozeno je poměrně málo knih.

3 Nejstarší středověká škola univerzitního typu existující v 10.–13. století v jihoitalském Salernu. Zaměřovala se na rozvoj praktického lékařství s důrazem na prevenci a předcházení nemocem. Nové poznatky byly získávány především studiem antických medicínských textů, které byly překládány do latiny z řečtiny a arabštiny.

4 Jeden z možných způsobů slepotiskové výzdoby knižní vazby užívaný zhruba od přelomu 15. a 16. století. Základem schématu byla dominanta umístěná doprostřed přední či zadní knižní desky. Ta jinak zůstávala bez další výraznější výzdoby. Jako dominanty se uplatnily např. heraldická supralibros, ornamentální a figurální motivy nebo tituly knih. Opakem je rámová kompozice, která je založena na systému do sebe vkládaných a ke středu se zmenšujících ozdobných rámu.

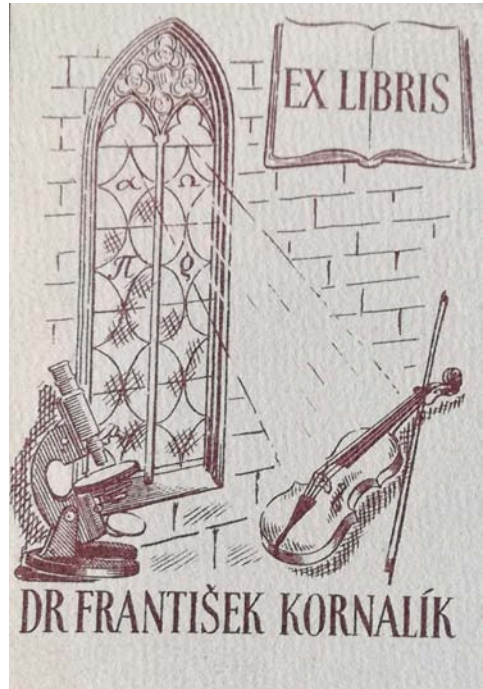
K pestrosti se charakterizovaná sbírka vrací alespoň u provenienčních znaků. Samotný František Kornalík st. si na označování svého knižního majetku příliš nepotrpěl. Jen do jediné knihy umístil své osobní grafické exlibris (viz obrázek 2), které ale nalepil vzhůru nohama a na zadní přidešť. Dalším důkazem jeho vlastnictví je pouze jeden nenápadný podpis. Velká část tisků z Kornalíkova souboru tak nese hlavně stopy po předchozích držitelích. Patřily mezi ně církevní instituce i soukromé duchovní a světské osoby. Z jejich tištěných razítek, rukopisných příspěvků či rodových erbů se podařilo blíže určit např. piaristické kláštery v Benešově a Kadani, františkány z Turnova a kapucíny ze Zákup nebo pražské konventy minoritů u sv. Jakuba a trinitářů ze Spálené ulice. Z Německa se do Kornalíkovy sbírky zatoulaly tisky z knihovny zednářské lóže – Bibliothek der Vereinten Logen zu Rostock (viz obrázek 3) či benediktinského opatství – Erzabtei Sankt Ottilien. Z jednotlivců byli identifikováni např. augustinián Remigius Klein (zemř. 1752), cisterciák Nepomucenus Czapek (činný 1756–1784), hrabě Kašpar Maria ze Šternberka (1761–1838), pedagog a premonstrát Prokop Minikati (1787– po 1857), německý malíř Ludwig Richter (1803–1884), český architekt Antonín Viktor Barvitiůs (1823–1901), ruský admirál Nikolai Ottovich von Essen (1860–1915) či pražský právník německého původu Otto Reach (1866–1934). Kromě vlastnických poznámek obsahují některé svazky četné dobové rukopisné marginálie na okraji listů či předních a zadních přideštích a předsádkách. Nechybí ani podtrhávání, matematické propočty nebo lékárnický recept. V jednom tisku se vyskytuje i rukopisná dedikace a minimálně jednou je uvedena i antikvární cena, což naznačuje Kornalíkovy akviziční zdroje. Svému majiteli, případně jeho předchůdcům, posloužily knihy také jako schránky k uchování usušených rostlin, jedné poškozené akvarelové malby zobrazující malostranský chrám sv. Mikuláše a vystřižené černobílé fotografie zachycující neznámou stařenku vcházející do venkovského stavení (viz obrázek 4).

Pracovníci Oddělení rukopisů a starých tisků Kornalíkovu sbírku odborně zkatalogizují. Jednotlivé svazky budou umístěny převážně na signatury Sd, Se a Sf. Soubor tedy nebude uchován jako celek, ale bude začleněn podle knižních formátů do již existujícího historického knihovního fondu. Elektronické katalogizační záznamy budou uživatelsky volně přístupné v rámci báze STT (Databáze prvotisků, starých tisků a map 1450–1800). Prezenční výpůjčky Kornalíkových knih bude možné objednat do badatelný oddělení. O digitalizaci celého daru se zatím neuvažuje.

MACH, David. Nové přírůstky Oddělení rukopisů a starých tisků. *Knihovna: knihovnická revue*. 2021, **32**(2), 65–69. ISSN 1801-3252.

Obr. 1 Titulní list jediné jazykově české knihy v Kornalíkově sbírce (ORST)

Obr. 2 Kornalíkovu grafické ex libris umístěné do knihy Tomáše Akvinského Suma proti pohanům z roku 1888 (ORST)

Obr. 3 Razítko knihovny zednářské lóže Bibliothek der Vereinten Logen zu Rostock. Lóže byla založena v roce 1855 a zkonfiskována nacisty v roce 1934. Kniha se do Česka dostala nejspíš v průběhu nebo krátce po skončení druhé světové války (ORST)

Obr. 4 Fotografie neznámé ženy založená do německého překladu Horatiových sebraných spisů z roku 1866 (ORST)